

Jean Jaques Rousseau
Emili o De l'educació; L. V, fragment
Eumo, Verdaguer (1989): p. 469-497
Traducció de Montserrat Gispert

SOFIA O LA DONA

Sofia ha de ser dona com Emili és home, és a dir, ha de tenir tot el que convé a la constitució de la seva espècie i del seu sexe per ocupar el lloc que li pertoca en l'ordre físic i moral. Comencem, doncs, per analitzar les coincidències i les diferències entre el seu sexe i el nostre.

En tot el que no fa referència al sexe, la dona és home: té els mateixos òrgans, les mateixes necessitats, les mateixes facultats; la màquina està construïda de la mateixa manera, té les mateixes peces, el mateix funcionament i una forma similar; i, en qualsevol aspecte que els consideren, les seves diferències només són quantitatives.

En tot el que fa referència al sexe, la dona i l'home tenen moltes afinitats i moltes diferències; la dificultat de comparar-los prové de la dificultat de determinar en la constitució de l'un i de l'altre què és el que depèn del sexe i què és el que no en depèn. Per l'anatomia comparada, o fins i tot pel simple examen, observem entre ambdós sexes unes diferències generals que sembla que no tinguin res a veure amb el sexe; tanmateix, sí que hi tenen relació, però mitjançant lligams que nosaltres no som capaços de captar: no sabem fins on arriba aquesta relació; l'única cosa que sabem amb certesa és que tot el que tenen de comú és patrimoni de l'espècie, i que tot el que tenen de diferent és exclusiu del sexe. Sota aquest doble punt de vista, trobem entre els sexes tantes analogies i tantes oposicions, que potser és una de les meravelles de la natura el fet d'haver pogut crear dos éssers tan semblants amb una constitució tan diferent.

Aquestes coincidències i aquestes diferències han de repercutir en l'aspecte moral; aquesta conseqüència és sensible, conforme a l'experiència, i mostra l'absurditat de les disputes sobre la desigualtat o la igualtat de sexes, com si cadascun, orientant-se vers l'objectiu particular que li ha donat la natura, no fos més perfecte per aquesta raó que si s'assemblava més a l'altre! Ambdós sexes són iguals en allò que tenen de comú; en allò que tenen de diferent, no són pas comparables. Una dona perfecta i un home perfecte no s'han pas d'assemblar més per l'esperit que per la cara, i la perfecció no admet graus.

En la unió dels sexes, cadascun concorre igualment a l'objectiu comú, però no de la mateixa manera. D'aquesta diversitat neix la primera diferència remarcable entre les relacions morals de l'un i de l'altre. L'un ha de ser actiu i fort; l'altre, passiu i feble. És necessari que l'un vulgui i pugui, i n'hi ha prou que l'altre s'hi resisteixi poc.

Un cop establert aquest principi, es dedueix que la dona és feta per plaure l'home. L'home també ha de plaure la dona, però no és una necessitat tan directa; el seu mèrit rau en el seu poder, l'home plau pel sol fet de ser fort. Aquesta no és pas la llei de l'amor, d'acord, però és la de la natura, anterior a l'amor mateix.

Si la dona és feta per plaure i per ser sotmesa, s'ha de fer agradable a l'home, en comptes de provocar-lo; la seva violència particular són els seus encants, amb els quals ha d'obligar l'home a trobar la seva força i a utilitzar-la. L'art més infal·lible per estimular aquesta força és fer-la necessària mitjançant la resistència. Llavors l'amor propi s'afegeix al desig, i l'un triomfa de la victòria que l'altre li fa obtenir. D'aquí neixen l'atac i la defensa, l'audàcia d'un

sexe i la timidesa de l'altre, i en definitiva la modèstia i la vergonya amb què la natura armà el feble per esclavitzar el fort.

Qui pot pensar que la natura hagi prescrit indiferentment les mateixes tàctiques a l'un i a l'altre, i que el primer a sentir els desitjos hagi de ser també el primer de manifestar-los? Quin judici més depravat! La relació té conseqüències molt diferents per a cadascun dels dos sexes. Seria, doncs, natural que s'hi lliuessin amb la mateixa audàcia? No veuen que amb una desigualtat tan gran en aquesta empresa comuna, si la reserva no imposés a l'un la moderació que la natura imposa a l'altre, aviat es produiria la ruïna dels dos sexes i el gènere humà desapareixeria pels mateixos mitjans establerts per a la seva conservació? Amb la facilitat que tenen les dones per excitar els sentits dels homes i per desvetllar en el fons dels seus cors les restes d'un temperament gairebé apagat, si en algun malaurat indret la filosofia hagués introduït aquest costum, especialment en els països càlids, on neixen més dones que homes, aquests, tiranitzats per elles, acabarien essent llurs víctimes i es veurien arrossegats a la mort sense poder-se'n defensar mai.

Si les femelles dels animals no tenen aquesta vergonya, què se'n dedueix? Tenen, com les dones, els desitjos il·limitats als quals la vergonya serveix de fre? Per a elles el desig només ve amb la necessitat; un cop satisfeta la necessitat, el desig desapareix; quan rebutgen el mascle, no fingeixen¹, sinó que ho fan de debò: fan tot el contrari del que feia la filla d'August; quan la nau està carregada, ja no reben més passatgers. Fins i tot quan són lliures, les estones en què estan ben disposades són curtes i fugaces; l'instint les empeny i l'instint les atura. On seria l'equivalent d'aquest instint negatiu en les dones, si els eliminàveu el pudor? Esperar que elles no es preocupin més pels homes és esperar que ells no serveixin per a res.

L'Ésser suprem ha volgut fer honor a l'espècie humana en totes les coses: confereix a l'home unes inclinacions sense mesura, però al mateix temps li proporciona la llei que les regula, per tal que pugui ser lliure i es domini a si mateix; el lliura a passions immoderades, però associa a aquestes passions la raó per governar-les; lliura la dona a desitjos il·limitats, però associa a aquests desitjos el pudor per controlar-los. De més a més, afegeix encara una recompensa al bon ús de les facultats, és a dir, el gust que s'adquireix per les coses honestes quan hom en fa la regla de les seves accions. Tot això pot substituir, em sembla, l'instint de les bèsties.

Tant si la femella de l'home comparteix els seus desitjos, com si no els comparteix, i tant si els vol satisfer com si no ho vol fer, el cert és que ella el rebutja i es defensa sempre, però no sempre amb la mateixa energia, ni, per tant, amb el mateix èxit. Perquè l'atacant obtingui la victòria cal que l'atacat la permeti o l'ordeni; perquè, quants mitjans eficaços té per obligar l'agressor a emprar la força! El més lliure i el més dolç de tots els actes no admet cap violència real, la natura i la raó s'hi oposen; la natura, perquè ha dotat el més feble de tota la força que necessita per resistir quan li plau; la raó, perquè una violència real és, no solament el més brutal de tots els actes, sinó el més contrari al seu objectiu, ja sigui perquè l'home declara així la guerra a la seva companya i l'autoritza a defensar la seva persona i la seva llibertat fins i tot a expenses de la vida de l'agressor, o bé perquè només la dona és jutge de l'estat en què es troba, i els nens arribarien a no tenir pare si qualsevol home en pogués usurpar els drets.

¹ Ja he remarcat que el rebuig per compliment i per coqueteria és comú a gairebé totes les femelles, fins i tot entre els animals, i fins i tot quan estan més disposades a lliurar-se; ningú que hagi observat aquestes maniobres no pot discrepar d'aquesta afirmació.

Aquesta és, doncs, una tercera conseqüència de la constitució dels sexes: el més fort és aparentment el dominador, però en realitat depèn del més feble, i no per un frívol costum de galanteria, ni per una orgullosa generositat de protector, sinó per una invariable llei de la natura, que confereix a la dona més facilitat d'excitar els desitjos que a l'home de satisfer-los i, per tant, fa que l'home, malgrat que experimenti aquests desitjos, depengui de la bona disposició de la dona, i es vegi obligat a buscar també la manera de fer-se agradable per aconseguir que ella consenteixi a deixar-lo ser el més fort. Llavors l'aspecte més dolç de la victòria de l'home és sens dubte de si ha estat la feblesa que ha cedit, i la picardia habitual de la dona deixa sempre aquest dubte entre ella i ell. L'esperit de les dones respon en aquest punt perfectament a la seva constitució: no s'avergonyeixen de llur feblesa, sinó que se'n vanten; llurs tendres músculs són poc resistents, elles fingeixen no poder aixecar ni el més petit farcell, els faria vergonya ser fortes. Per què? No solament per semblar delicades, sinó per una precaució més enginyosa; així es preparen de bon començament les excuses i el dret de ser febles quan els caldrà ser-ho.

El progrés dels coneixements adquirits amb els vicis han fet canviar molt entre nosaltres les antigues opinions sobre aquesta matèria, i ja gairebé no es parla de violències perquè són ben poc necessàries i els homes ja no hi creuen²; en canvi, aquestes violències eren ben habituals en falta antiguitat grega i jueva, perquè aquestes mateixes opinions existeixen en la simplicitat de la natura i només l'experiència i el llibertinatge les han pogudes desarrelar. Si avui dia se'ns descriuen menys actes de violència, segurament no és pas perquè els homes siguin més temperants, sinó perquè són menys crèduls, i aquest plany, que en altres èpoques hauria convençut els pobles senzills, avui no faria més que provocar les rialles dels mofetes; de manera que s'hi guanya no dient res. En el *Deuteronomi* hi ha una llei segons la qual una noia seduïda era castigada juntament amb el seductor, si el delictes s'havia comès a la ciutat; però si s'havia comès al camp o en llocs apartats, només es castigava l'home; *Perquè*, diu la llei, *la noia ha cridat i ningú no l'ha sentida*^{*}. Aquesta benigna interpretació ensenyava a les noies de no deixar-se sorprendre en llocs freqüentats.

L'efecte d'aquesta diversitat d'opinions es fa sensible en els costums. La moderna galanteria n'és la conseqüència. En descobrir els homes que els seus plaers depenien de la voluntat del bell sexe molt més que no s'havien pensat, han procurat captivar aquesta voluntat amb deferències amb les quals han pogut obtenir moltes compensacions.

Mireu com el físic mena insensiblement al camp moral i com neixen a poc a poc de la grossera unió dels sexes les més dolces lleis de l'amor. Les dones no exerceixen el seu domini per voluntat dels homes, sinó perquè així ho vol la natura; elles ja posseïen aquest domini molt abans que no el possessin de manifest. Aquell mateix Hèrcules que cregué fer violència a les cinquanta filles de Tespi va ser forçat a filar al costat d'Òmfala; i el fort Samsó no era pas tan fort com Dalila. Aquest domini pertany a les dones i ningú no els el pot arrabassar, encara que elles n'abusin; si existís la possibilitat que l'arribessin a perdre, ja fa molt de temps que l'haurien perdut.

No hi ha cap identitat entre els dos sexes en tot allò que és conseqüència del sexe. El mascle només és mascle en alguns instants, mentre que la femella ho és tota la vida, o almenys durant tota la joventut; tot la remet constantment al seu sexe i, per exercir-ne bé les funcions, li cal una constitució que s'hi adigui. Necessita atencions durant l'embaràs,

² Hi pot haver una desproporció tal d'edat i de força que faci possible una violència real; però aquí tractem de l'estat relatiu dels sexes segons l'ordre de la natura i, per tant, els considero segons la relació comuna que estableix aquest estat.

^{*} *Deuteronomi*, 22, 23-27.

necessita repòs després del part, necessita una vida tranquil·la i sedentària per alletar els fills, necessita, per criar-los, paciència i dolcesa, un zel, una estimació, que no trontolli per res; ella fa de mitjancera entre els fills i el pare, només ella pot fer que els estimi i donar-li la confiança d'anomenar-los seus. Quanta tendresa i quanta cura ha d'esmerçar per mantenir tota la família unida! I tot això, no ho ha de fer per virtut, sinó per gust, perquè si no fos així, l'espècie humana aviat s'extingiria.

La rigidesa dels deures relatius dels dos sexes no és ni pot ésser la mateixa. Quan la dona es queixa en aquest sentit de la injusta desigualtat que estableix l'home, s'equivoca; aquesta desigualtat no és pas una institució humana, o almenys no és pas un producte del prejudici, sinó de la raó, perquè la natura ha encomanat a aquest sexe que respongui a l'altre del dipòsit dels fills. És evident que no es permet a ningú que violi el seu compromís, i un marit infidel que priva la seva dona de l'únic premi als austers deures del seu sexe és un home injust i bàrbar; però la dona infidel fa molt més: dissol la família i trenca tots els lligams de la natura, dóna a l'home infants que no són seus, i d'aquesta manera traïx els uns i els altres i afegeix la perfídia a la infidelitat. No crec que hi hagi cap desordre ni cap crim que no sigui conseqüència d'aquest. No hi pot haver situació més esgarrifosa que la d'un malaurat pare que, havent perdut la confiança en la seva esposa, no gosa lliurar-se als més dolços sentiments del seu cor, que dubta, quan abraça el seu fill, de no estar abraçant el fill d'un altre, la penyora del seu deshonor, el lladre dels béns dels seus propis fills. Què és llavors la família, sinó una societat d'enemics secrets que una dona culpable enfronta entre ells, en obligar-los a fingir que s'estimen?

Per tant, no solament cal que la dona sigui fidel, sinó que el seu marit, els seus parents, i tothom la hi consideri; és important que sigui modesta, sol·lícita, reservada, i que porti als ulls dels altres, com en la seva consciència, el testimoni de la seva virtut. Finalment, si un pare ha d'estimar els fills, també ha d'estimar llur mare. Aquestes són les raons que fan que l'aparença es pugui comptar també entre els deures de les dones i que per a elles l'honor i la reputació siguin tan indispensables com la castedat. D'aquests principis deriva, amb la diferència moral dels sexes, un nou motiu de deure i de conveniència que prescriu especialment a les dones l'atenció més escrupolosa a la seva conducta, a les seves maneres, al seu posat. Sostenir vagament que els dos sexes són iguals i que tenen els mateixos deures és perdre's en declamacions inútils, és no dir res, mentre la realitat no respongui a aquestes asseveracions.

Raona correctament aquell que dóna les excepcions com a resposta a unes lleis generals tan ben fonamentades? Les dones, dieu, no sempre estan criant! No, però és la seva missió específica. O què? Perquè a l'univers hi ha un centenar de grans ciutats on les dones, lliurades a la llicència, tenen pocs fills, preteneu que la condició pròpia de les dones és de tenir-ne pocs! Què esdevindrien les vostres ciutats, si els pobles allunyats, on les dones viuen d'una manera més natural i més casta, no reparessin l'esterilitat de les dames? En quantes comarques les dones que només han tingut quatre o cinc fills passen per poc fecundes?³ En fi, què importa que una dona, o una altra, tingui pocs fills? No per això deixa la maternitat de ser la missió de les dones. I la natura i els costums han d'assegurar aquesta missió per mitjà de lleis generals.

³ Sense això, l'espècie desapareixeria necessàriament; perquè es conservi, cal que, tot compensat, cada dona tingui més o menys quatre fills, perquè, dels nens que neixen, prop de la meitat moren abans que en puguin tenir d'altres, i en calen dos més per representar el pare i la mare. Penseu si les ciutats us poden proporcionar aquesta població.

Si entre els embarassos es donaven uns intervals tan llargs com alguns proposen, podria una dona canviar tan bruscament i alternativament de manera de viure sense perill i sense risc? Pot ser avui dida i demà, guerrera? Podrà canviar de temperament i de gustos com el camaleó canvia de color? Podrà passar de sobte de l'ombra de la clausura i de les ocupacions domèstiques a les inclemències de l'aire, als treballs, a les fatigues, als perills de la guerra? Podrà ser adés poruga⁴, adés agosarada, adés delicada, i adés robusta? Si els nois educats a París amb prou feines poden suportar l'ofici de les armes, unes dones que mai no han desafiat el sol, i que gairebé no saben ni caminar, com podrien suportar-lo després de cinquanta anys de vida sedentària? S'iniciarien en aquest ofici tan dur a l'edat en què els homes ja l'abandonen?

Hi ha països on les dones deslliuren gairebé sense dificultat i alimenten els fills gairebé sense esforç; d'acord, però en aquests mateixos països els homes van tot l'any gairebé nus, abaten les bèsties ferotges, carreguen una canoa com si fos una motxilla, fan caceres de set-centes i vuit-centes llegües, dormen a l'aire lliure ajaguts a terra, suporten fatigues increïbles i poden passar uns quants dies sense menjar. Quan les dones esdevenen robustes, els homes ho esdevenen encara més; quan els homes s'afebleixen, les dones encara s'afebleixen més; si els dos termes canvien igualment, la diferència continua essent la mateixa.

Plató, en la seva *República*, prescriu a les dones els mateixos exercicis que als homes; em sembla bé. Com que en el seu govern prescindia de les famílies particulars, i no sabia què fer de les dones, es veié forçat a convertir-les en homes. Aquest geni ho havia encaixat tot, ho havia previst tot: s'avançava a una objecció que potser a ningú no se li hauria acudit de fer; però, en canvi, resolgué malament la que se li fa. No parlo d'aquesta pretesa comunitat de dones, que tan reiteradament li reprotxen uns lectors que, per aquest sol fet, demostren no haver-lo llegit mai; jo parlo d'aquesta promiscuitat civil que confon pertot arreu els dos sexes en les mateixes ocupacions, en els mateixos treballs, i que no pot deixar d'engendrar els abusos més intolerables; parlo d'aquesta subversió dels més dolços sentiments de la natura, sacrificats per un sentiment artificial que només pot subsistir gràcies als primers: com si no fos necessari un lligam natural perquè es puguin establir els lligams convencionals! Com si l'amor que hom sent pels éssers més propers no fos el principi del que es deu a l'Estat! Com si no fos per la petita pàtria, que és la família, que el cor arriba a estimar la gran! Com si el bon ciutadà no fos el bon fill, el bon marit, el bon pare!

Un cop s'ha demostrat que l'home i la dona no tenen ni han de tenir la mateixa constitució ni el mateix caràcter, ni el mateix temperament, es dedueix que no han de rebre la mateixa educació. Seguint les directrius de la natura, han d'actuar conjuntament, però no han de fer pas les mateixes coses; l'objectiu dels seus treballs és comú, però els treballs són diferents i, consegüentment, també són diferents els gustos que els dirigeixen. Després d'haver intentat formar l'home natural, per tal de no deixar imperfecta la nostra obra, veiem ara com s'ha de formar la dona que convé a aquest home.

Si voleu estar sempre ben orientat, seguiu les indicacions de la natura. Tot el que caracteritza el sexe s'ha de respectar pel fet que ha estat establert per la natura. Vosaltres dieu contínuament: les dones tenen aquest defecte i aquest altre que nosaltres no tenim. El vostre orgull us enganya: el que serien defectes en vosaltres en elles són qualitats; tot aniria pitjor si no els tinguessin. Impediu que aquests suposats defectes degenerin, però gardeu-vos bé de destruir-los.

⁴ La timidesa de les dones també és un instint natural contra el doble risc que corren durant l'embaràs.

Les dones, per la seva banda, no paren de proclamar que les eduquem per ser vanes i coquetes, que contínuament les entretenim amb puerilitats per conservar més fàcilment el nostre domini; elles ens fan responsables dels defectes que nosaltres els critiquem. Quina follia! Des de quan els homes intervenen en l'educació de les nenes? Qui impedeix a les mares que les eduquin com els plagui? Elles no tenen col·legis: quina llàstima! Tant de bo que no n'hi hagués tampoc per als nois! Rebrien una educació més sensata i més honesta. Les vostres filles es veuen obligades a perdre el temps en foteses? Les obligueu, contra la seva voluntat, a passar la meitat de la vida ocupades a empolainar-se, seguint el vostre exemple? Qui us impedeix que les instruïu o les feu instruir al vostre gust? Es culpa nostra que ens agradin quan són belles, que la seva coqueteria ens sedueixi, que l'art que aprenen de vosaltres ens atregui i ens afalagui, que ens plagui veure-les abillades amb gust, que els deixem esmolar tant com vulguin les armes amb que ens subjuguem? Ah! Preneu l'opció d'educar-les com a homes; ells hi consentiran de grat. Com més s'hi voldran assemblar, menys els dominaran, i llavors serà quan els homes esdevindran realment els amos.

Totes les facultats que els dos sexes tenen en comú no les comparteixen pas igualment; però, considerades com un tot, es compensen. La dona val més com a dona que no pas com a home; a tot arreu on fa valer els seus drets, té avantatge; a tot arreu on vol usurpar els nostres, resta per sota nostre. Aquesta veritat general només es pot contradir amb excepcions; i així és com acostumen a argumentar els galants partidaris del bell sexe.

Si es cultiven en les dones les qualitats de l'home i s'obliden les que li són pròpies, se'ls causa un greu perjudici. I són prou astutes per no deixar-se enganyar; tracten d'usurpar els nostres privilegis, però sense abandonar els seus; però, a causa d'això, com que no poden combinar bé els uns amb els altres, perquè són incompatibles, queden per sota del seu nivell sense posar-se al nostre, i així perden la meitat del seu valor. Creieu-me, mare assenyada, no feu de la vostra filla un home honest, com si volguéssiu desmentir la natura; feu-ne una dona honesta, i estigueu segura que així serà més valuosa per a ella mateixa i per a nosaltres.

S'ha d'inferir del que hem dit que les noies hagin de ser educades en la ignorància de totes les coses, i limitades únicament a les funcions domèstiques, perquè l'home faci de la seva companya una serventa? Es privarà al seu costat de l'encant més gran que proporciona la societat? Per esclavitzar-la millor, li impedirà que senti res i que conegui res? En farà un veritable autòmat? No, certament; la natura no ho vol així, per això concedeix a les dones un esperit tan agradable i tan delicat; al contrari, la natura vol que elles pensin, que jutgin, que estimin, que coneguin, que cultivin tant l'esperit com l'aspecte extern; són les armes que els dóna per compensar la força que els manca i per dirigir la nostra. Elles han d'aprendre moltes coses, però solament les que els convé de saber.

Tant si considero l'objectiu particular de cada sexe, com si observo les seves inclinacions, com si tinc en compte els seus deures, tot concorre igualment a indicar-me la forma d'educació que els convé. La dona i l'home són fets l'un per a l'altre, però llur dependència mútua no és equivalent: els homes depenen de les dones pels desitjos; les dones depenen dels homes tant pels desitjos com per les necessitats; nosaltres subsistiríem millor sense elles que no pas elles sense nosaltres. Per tenir el que necessiten, per poder exercir la seva condició, cal que nosaltres els ho concedim, que nosaltres vulguem concedir-los-ho, que les considerem dignes d'aquesta condició; elles depenen dels nostres sentiments, del valor que donem al seu mèrit, del cas que fem dels seus encants i de les seves virtuts. Per la mateixa llei de la natura, les dones, tant pel que fa a elles mateixes com pel que fa als fills, depenen dels judicis dels homes: no n'hi ha prou que siguin estimables, cal que siguin estimades; no en tenen prou de

ser belles, necessiten agradar; no en tenen prou de ser assenyades, els cal ser reconegudes com a tals; llur honor no depèn solament de llur conducta, sinó també de llur reputació, i no és possible que aquella que consent a passar per infame arribi a ser mai honesta. L'home, si actua bé, només depèn d'ell mateix i pot desafiar el judici públic; però la dona, si actua bé, només fa la meitat de la tasca, perquè el que els altres pensin d'ella és tan important com el que és realment. D'aquí es dedueix que en aquest aspecte el mètode de la seva educació ha de ser contrari al nostre: l'opinió social, per als homes, és la tomba de la virtut, per a les dones, és el seu tron.

De la bona constitució de les mares depèn en primer lloc la dels fills; de la cura de les dones depèn la primera educació dels homes; de les dones també depenen els costums, les passions, els gustos, els plaers, la felicitat mateixa dels homes. Així, tota l'educació de les dones ha de fer referència als homes. Plaire'ls, ser-los útils, fer-se estimar i honrar per ells, educar-los de joves, entendre'ls de grans, aconsellar-los, consolar-los, fer-los la vida agradable i dolça: aquests són els deures de les dones en totes les èpoques i el que se'ls ha d'ensenyar des que són petites. Mentre no remuntem a aquest principi, ens apartarem de l'objectiu, i tots els preceptes que els donarem no serviran de res per a la seva felicitat ni per a la nostra.

Però, encara que tota dona vulgui plaure els homes i ho ha de voler, hi ha molta diferència entre voler plaure l'home de mèrit, l'home veritablement amable, i voler plaure aquests petits presumits que deshonen el seu sexe i el que imiten. Ni la natura ni la raó no poden portar la dona a estimar en els homes allò que se li assembla; de la mateixa manera, no serà adoptant les maneres masculines com es farà estimar més dels homes.

Així doncs, quan les dones abandonen el to modest i reposat propi del seu sexe, i adopten els aires d'aquests homes irreflexius, en comptes de seguir la vocació, hi renuncien; elles mateixes es priven dels drets que creuen usurpar. Si érem d'una altra manera, diuen, no plauríem els homes. Menteixen. Han de ser boges per estimar els bojós; el desig d'estimar aquests individus delata el gust de les que s'hi lliuren. Si no existissin homes frívols, elles s'afanyarien a fabricar-ne. I les frivolitats dels homes són obra de les dones i no a la inversa. La dona que estima els veritables homes i que vol agradar-los adopta uns mitjans adequats al seu objectiu. La dona és coqueta per condició, però la seva coqueteria canvia de forma i d'objectiu segons les intencions que té; regulem aquestes intencions a partir de les de la natura i la dona tindrà l'educació que li convé.

A les nenes, gairebé des que neixen, els agrada anar empolainades; no s'accontenten de ser boniques, sinó que volen que tothom les hi consideri; els seus posats infantils ja evidencien aquesta preocupació; i així que entenen mínimament el que els diem, ja les podem dominar parlant-los del que els altres pensaran d'elles. És molt difícil que el mateix argument, proposat imprudentment als nens, exerceixi sobre ells el mateix efecte. Mentre siguin independents i posseïxin els plaers, els preocupa ben poc el que els altres puguin pensar d'ells. És a còpia de temps i de treballs que se'ls pot sotmetre a la mateixa llei.

Vingui d'on vingui aquesta primera lliçó que reben les nenes, és una molt bona lliçó. Com que el cos creix, per dir-ho així, abans que l'ànima, el primer cultiu que s'ha de practicar és el del cos; aquest ordre és comú als dos sexes. Però l'objecte d'aquest cultiu és diferent; per a l'un és el desenvolupament de les forces i per a l'altre el dels encants; no vol dir que aquestes qualitats hagin de ser exclusives en cada un dels sexes, sinó que s'inverteix l'ordre de prioritat; les dones necessiten força per fer tot el que fan amb gràcia, i els homes necessiten destresa per fer tot el que fan amb facilitat.

L'ablaniment dels homes comença pel de les dones. Les dones no han de ser robustes com ells, sinó per a ells, perquè els homes que hauran de néixer d'elles ho siguin també. En aquest aspecte, els convents, on l'alimentació de les internes és simple i on es mouen molt i fan curses i jocs a l'aire lliure i als jardins, són preferibles a la casa paterna, on les noies, alimentades amb refinament, sempre afalagades o reprimides, sempre assegurades sota la mirada de la mare en una cambra ben tancada, no gosen aixecar-se, ni caminar, ni parlar, ni respirar, i no tenen ni un moment de llibertat per jugar, saltar, córrer, cridar, lliurar-se a la vitalitat natural de la seva edat; sempre les tracten, o bé amb una condescendència perillosa, o bé amb una severitat mal entesa; mai segons la raó. Així és com s'arruïnen el cos i el cor de la joventut.

Les noies d'Esparta s'exercitaven, igual que els nois, en els jocs militars, no per anar a la guerra, sinó per tenir algun dia fills capaços de suportar-ne les fatigues. Això no és el que jo proposo: per donar soldats a l'Estat no és imprescindible que les mares hagin portat el mosquet i hagin fet exercicis a l'estil prussià; però en general considero que l'educació grega era encertada en aquest punt. Les noies apareixien sovint en públic, no barrejades amb els nois, sinó formant grup entre elles. Gairebé no hi havia cap festa, cap sacrifici, cap cerimònia, on no es veiessin colles de noies, filles dels primers ciutadans, coronades de flors, cantant himnes, formant cors de dansa, portant paneres, vasos, ofrenes, i presentant als sentits depravats dels grecs un espectacle deliciós i adequat per compensar l'efecte pernicios de la seva gimnàstica indecent. Independentment de la impressió que podia produir en el cor dels homes aquest costum, és evident que era excel·lent per a proporcionar al sexe una bona constitució durant la joventut, per mitjà d'exercicis agradables, moderats, sans, i per refinar i formar el gust mitjançant el desig constant de plaure, sense exposar mai la seva moralitat.

Tan bon punt aquestes jovenetes es casaven, ja no se les veia més en públic; recloses a les seves cases, limitaven llurs afanys a les tasques domèstiques i a la família. Aquesta és la manera de viure que la natura i la raó prescriuen al sexe femení. D'aquestes mares, en naixien els homes més sans, més robustos, més ben formats de la terra; i, malgrat la mala fama d'algunes filles, ens consta que, de tots els pobles del món, sense exceptuar-ne ni tan sols els romans, no se'n cita cap on les dones hagin estat al mateix temps més cultes i més amables, i hagin combinat millor la bellesa amb la moral que en l'antiga Grècia.

Tothom sap que la comoditat dels vestits, que no cenyien gens el cos, contribuïa a proporcionar a ambdós sexes aquelles belles proporcions que podem admirar en les estàtues, i que serveixen encara de model a l'art quan la natura deformada ha deixat avui dia d'oferir-li'n. Ells no se servien de cap d'aquestes traves gòtiques, ni d'aquest munt de lligadures que mantenen presoners els nostres membres. Les dones ignoraven l'ús d'aquestes cotilles amb les quals avui s'estrafan la cintura en comptes d'estilitzar-la. Estic convençut que aquest abús, especialment estès a Anglaterra fins a uns límits inconcebibles, farà degenerar l'espècie, i a més sostinc que el suposat encant que es proposen obtenir amb aquesta pràctica és de mal gust. No és gens agradable de veure una dona partida pel mig com una vespa; és una imatge que fereix la vista i fa patir la imaginació. L'esveltesa de la cintura requereix, com tota la resta, unes proporcions, una mesura, ultrapassada la qual esdevé un defecte; aquest defecte xocaria a la vista si l'observàvem en un cos nu. Per què, doncs, s'ha de considerar un senyal de bellesa en un cos abillat?

No goso aprofundir les raons que tenen les dones per cuirassar-se d'aquesta manera; una sina flàccida, un ventre inflat, etc., són imatges que desplauen, hi estic d'acord, en una persona de vint anys, però als trenta ja no sorprenen; cal que siguem en totes les edats allò

que plau a la natura, i com que la vista humana no s'enganya, sobre aquest punt, són menys desplaents aquests defectes a qualsevol edat, que l'estúpida afectació d'una nena de quaranta anys.

Tot el que colla i engavanya la natura és de mal gust; això és tan aplicable als ornaments del cos com als de l'esperit. La vida, la salut, la raó, el benestar, s'han de posar per davant de tot; no existeix la gràcia sense la comoditat; la delicadesa no consisteix pas en el decandiment, no cal ser malaltís per plaure. Quan hom pateix, inspira compassió; però el plaer i el desig cerquen la frescor de la salut.

Els infants d'ambdós sexes tenen molts entreteniments comuns, i així ha de ser; no els tenen també quan són grans?

Però alhora posseeixen unes afeccions específiques, que els distingeixen. Els nois busquen el moviment i el soroll: timbals, baldufes, cotxes en miniatura; les nenes s'estimen més les coses que afalaguen la vista i serveixen d'ornaments: miralls, joies, draps, i sobretot nines; la nina és la joguina pròpia d'aquest sexe; veieu, dones, com el seu gust és determinat per la seva missió. L'aspecte físic de l'art de plaure rau en l'empolainament, i això és tot el que els infants poden cultivar d'aquest art.

Observeu com una nena pot passar el dia amb la seva nina: li canvia els adorns constantment, la vesteix, la despulla cent vegades, busca contínuament noves combinacions d'ornaments ben o mal escollits, no importa; no té habilitat als dits, encara no posseeix un gust format, però ja es manifesta la tendència; el temps se li escola en aquesta eterna ocupació sense que se n'adoni; les hores passen i ella ni les sent, fins i tot s'oblida de menjar, perquè té més gana d'adorns que d'aliment. Però, pensareu, ella empolaina la nina i no la seva persona. Certament, ella veu la nina i no es veu a si mateixa, encara no es pot fer res autònomament, no està formada, no té ni talent ni força, encara no és res, es troba íntegrament en la seva nina i hi esmerça tota la coqueteria de què és capaç. Però això no durarà sempre, sinó només fins que ella mateixa esdevingui la seva pròpia nina.

Aquest és, doncs, un primer gust ben definit: no heu de fer res més que seguir-lo i regular-lo. És segur que la nena desitjarà intensament saber adornar la seva nina, voldrà fer-li els llaços de les mànigues, el mocador, el farbalà, la punta; però la fan dependre tant del caprici dels altres, que li serà més còmode de deure-ho tot a la seva indústria. Aquesta és la raó de les primeres lliçons que se li donen: no es plantegen com a tasques que se li prescriuen, sinó com a concessions que se li fan. Efectivament, gairebé totes les nenes aprenen amb repugnància de llegir i d'escriure; però, en canvi, aprenen sempre de bon grat a manejar l'agulla. S'imaginem que són grans abans d'hora i pensen amb plaer que aquestes aptituds els podran servir algun dia per empolainar-se elles mateixes.

Aquest primer camí que s'obre és fàcil de seguir: la costura, el brodat, les puntes, se succeeixen d'una manera natural. La tapisseria ja no els agrada tant, els mobles els resulten massa aliens, perquè no depenen directament de la persona, sinó d'altres opinions. La tapisseria és l'entreteniment de les dones; les nenes mai no hi tindran una gran afecció.

Aquests progressos voluntaris s'ampliaran fàcilment fins al dibuix, perquè aquest art no és indiferent al d'abillar-se amb gust; però jo no voldria pas que se'ls fes aplicar aquesta pràctica al paisatge ni, encara menys, a la figura. Fulles, flors, fruites, robes, tot el que pot servir per a donar un acabament elegant a la indumentària i per fer-se elles mateixes un patró de brodat quan no en troben cap del seu gust, amb això en tenen prou. En general, si és important que els homes limitin els seus estudis als coneixements realment útils, encara és més important que ho facin les dones, perquè, si bé tenen la vida menys ocupada, són o han

de ser més assídues en els seus quefers, i aquests quefers són molt més diversos, la qual cosa no els permet pas de dedicar-se a cultivar per elecció cap activitat concreta en perjudici dels seus deures.

Diguin el que diguin els bromistes, el sentit comú és propi igualment dels dos sexes. Les noies són, en general, més dòcils que els nois, però s'ha d'exercir damunt d'elles una autoritat més forta, com explicaré tot seguit; d'això, no se n'ha d'inferir que els hàgim d'exigir cap cosa de la qual no puguin entendre la utilitat; l'art de les mares consisteix a posar-los de manifest la utilitat de tot el que els prescriuen, cosa no gens difícil, per tal com les noies tenen una intel·ligència més precoç que els nois. Aquesta regla obliga a prescindir en el seu sexe, igual com en el nostre, no solament de tots els estudis ociosos que no condueixen a res de bo ni fan més agradables als altres les persones que els han realitzat, sinó també d'aquells que tenen una utilitat futura que l'infant no pot preveure. Si no em sembla bé que s'apressi un noi a aprendre de llegir, amb molta més raó crec que no s'hi ha d'obligar les noies fins que no entenguin ben bé per què serveix la lectura; i normalment els qui els expliquen aquesta utilitat ho fan segons el seu propi punt de vista i no segons el d'elles. Al capdavant, quina necessitat hi ha que una noia sàpiga llegir i escriure tan precoçment? És que tindrà tan aviat una llar per governar? La majoria no fan ús, sinó abús d'aquesta ciència fatal, i a més, totes són prou tafaneres per aprendre-la sense que ningú les hi obligui, quan trobaran el temps i l'ocasió apropiada. Potser abans que res haurien d'aprendre de fer comptes, perquè els serà l'activitat més útil en totes les edats, la que hauran de practicar d'una manera més perllongada, i la que pot donar més peu a l'error si no es domina. Si s'obligava la nena a fer cada dia una operació aritmètica per aconseguir les cireres del berenar, us garanteixo que ben aviat sabria calcular.

Conec una nena que va aprendre d'escriure abans que de llegir, i que començà d'escriure amb l'agulla abans de fer-ho amb la ploma. Al principi només volia fer la o. Feia contínuament os grans i petites, os de totes les mides, les unes dins les altres, i sempre les traçava en sentit contrari. Malauradament, un dia, mentre s'estava dedicant a aquest útil exercici, es va veure en un mirall, va trobar que aquesta actitud forçada no l'afavoria i, com una altra Minerva, llençà la ploma i ja no volgué fer cap més o. El seu germà tampoc no tenia cap afecció a l'escriptura, però a ell no li agradava perquè la trobava pesada i no per l'aspecte que li conferia. Hom va adoptar un altre sistema perquè la nena tornés a practicar l'escriptura: ella era delicada i vanitosa i no acceptava que les seves germanes es possessin la seva roba; normalment la hi marcaven, però van deixar de fer-ho, i li va caldre fer-s'ho ella mateixa: ja us podeu imaginar la resta del procés.

Heu de justificar sempre les feines que imposeu a les nenes, però els n'heu d'imposar sempre. L'ociositat i la indocilitat són els dos defectes més perillosos per a elles, i dels quals els és molt difícil de guarir quan els han adquirit. Les noies han de ser vigilants i laborioses, i això no ho és tot: se les ha de collar des de petites. Aquesta desgràcia, suposant que ho sigui, és inseparable del seu sexe, i si se n'arriben a deslliurar, serà per patir-ne de molt més cruels. Tota la vida seran esclaves de la subjecció més constant i més severa, que és la de les conveniències socials. Cal avesar-les de bon principi al constrenyiment per tal que més endavant no els costi res; cal acostumar-les a dominar tots els seus capricis per sotmetre's a la voluntat dels altres. Si sempre volien treballar, les hauríem d'obligar de tant en tant a no fer res. Si sempre segueixen els seus primers gustos, aquests es corrompen i fàcilment donen origen a una sèrie de defectes, com la dissipació, la frivolitat o la inconstància. Per evitar aquest abús, ensenyeu-los sobretot a dominar-se. En les nostres insensates institucions, la

vida de la dona honesta és un combat perpetu contra ella mateixa; és just que el sexe femení participa de la pena pels mals que ens ha ocasionat.

Impediu que les noies s'avorreixin en llurs ocupacions i que s'apassionin en els entreteniments, com passa sempre en les educacions vulgars, en les quals es posa, com diu Fénelon, tot l'avorriment d'una banda i tot el plaer de l'altra. Si s'observen les regles precedents, el primer d'aquests dos inconvenients només es produirà en cas que les persones que les envolten no els resultin agradables. Una nena que estimi la seva mare o la seva amiga, treballarà tot el dia al seu costat sense avorrir-se; només amb la xerrameca ja es rescabalarà de totes les molèsties. Però si la persona que la governa li resulta insuportable, tot el que farà sota la seva mirada, ho farà amb el mateix fàstic. És molt difícil que les que no es diverteixen amb la seva mare més que amb ningú arribin a ser bones noies; però, per jutjar els seus veritables sentiments, cal estudiar-les i no refiar-se del que diuen, perquè són falagueres, enganyoses, i des de ben petites saben fingir. Tampoc no se'ls ha de prescriure el deure d'estimar la mare; l'afecte no pot provenir del deure, en aquesta matèria la coacció no serveix de res. La fidelitat, les atencions, el simple hàbit, faran que la filla estimi la mare, sempre que el comportament d'aquesta no la faci digna d'odi. Fins i tot la subjecció en què la manté, ben dirigida, no solament no afeblirà aquesta estimació, sinó que l'anirà augmentant, perquè la dependència és un estat natural en les dones i, per tant, les noies se senten destinades a obeir.

Les noies tenen, o han de tenir, poca llibertat, i precisament per això porten a l'excés la que se'ls concedeix: exagerades en tot, es lliuren als jocs amb més entusiasme encara que els nois: aquest és el segon dels inconvenients de què he parlat abans. S'ha de moderar aquest entusiasme, perquè és origen de diversos vicis específics de les dones, com, entre altres, el caprici de l'enlluernament, pel qual una dona s'apassiona avui per un objecte que demà ja no es mirarà. La inconstància dels gustos els és tan funesta com l'excés, i tant l'una com l'altre tenen el mateix origen. No els priveu de l'alegria, de les rialles, del soroll, dels jocs divertits; però impediu que es cansin de seguida de l'un per córrer a l'altre; no tolereu que un sol instant a la vida deixin de tenir fre. Acostumeu-les a veure's interrompudes en ple joc, per anar a d'altres ocupacions sense queixar-se. En aquest punt també n'hi ha prou amb l'hàbit, perquè actua seguint el camí marcat per la natura.

Aquesta subjecció habitual dóna origen a una docilitat que les dones necessiten durant tota la vida, puix que mai no deixen d'estar sotmeses a un home o al judici dels homes, i no els és permès de posar-se per sobre d'aquests judicis. La primera i més important qualitat d'una dona és la dolcesa; destinada a obeir un ésser tan imperfecte com l'home, sovint tan ple de vicis, i sempre tan ple de defectes, ha d'aprendre de bon començament a sofrir fins i tot la injustícia i a suportar les ofenses d'un marit sense plànyer-se; ella ha de ser dolça, no per ell, sinó per ella mateixa. La rudesia i l'obstinació de les dones no fan més que augmentar els seus mals i les malifetes dels marits; ells són conscients que les dones no els han de guanyar amb aquestes armes. El cel no les féu insinuants i persuasives perquè esdevinguessin esquerpes; no les féu febles perquè esdevinguessin dominadores; no els donà una veu tan dolça perquè proferissin injúries; no les dotà d'uns trets tan delicats perquè els desfiguressin amb la còlera. Quan s'enfaden, s'obliden d'elles mateixes; sovint tenen raó de queixar-se, però sempre fan mal fet de rondinar. Cadascú ha de mantenir el to propi del seu sexe; si un marit és massa dolç, pot provocar que la seva dona es torni impertinent; però la dolcesa d'una dona pot persuadir qualsevol home que no sigui un monstre i triomfar tard o d'hora per damunt d'ell.

Les noies han de ser sempre submises, però les mares no sempre han de ser inexorables. Per aconseguir que una persona jove esdevingui dòcil, no cal pas fer-la desgraciada; perquè

esdevingui modesta, no cal pas embrutir-la; al contrari, no, em semblaria malament que de tant en tant se li deixés esmerçar una mica d'habilitat, no per eludir un càstig que li pugui correspondre per haver desobeït, sinó per escapolar-se d'obeir. No es tracta de fer-li penosa la seva dependència, sinó de fer-la-hi palesa. L'astúcia és un talent natural al sexe i, convençut que totes les inclinacions naturals són bones i rectes per elles mateixes, sóc de l'opinió que es cultivi aquesta com es fa amb les altres; tan sols es tracta d'evitar-ne l'abús.

Per garantir la veritat d'aquesta constatació, em remeto a tot observador de bona fe. Aquesta observació no s'ha de fer, però, en dones ja formades: les nostres institucions, que les lliguen tant, poden forçar-les a agusar l'enginy. Vull que s'examinin les noies, les nenes que, per dir-ho així, acaben de néixer; compareu-les amb els nois de la seva edat, i si aquests al seu costat no semblen grollers, eixelebrats, bèsties, és que vaig incontestablement equivocat. Permeteu-me un sol exemple que reflecteixi tota la ingenuïtat pueril.

És molt corrent el costum de prohibir als nens que demanin res a taula, perquè hom pensa que la millor manera de reeixir en l'educació és sobrecarregar-la de preceptes inútils, com si un trosset d'això o d'allò es pogués concedir o negar sense cap mena de problema⁵, i sense torturar contínuament un pobre infant amb una cobejança incrementada per l'esperança. Tothom coneix la traça d'un noi sotmès a aquesta llei i que un dia, a taula, com que es van oblidar d'ell, tingué l'acudit de demanar sal. No diré pas que es mereixia la reprensió per haver demanat directament la sal i indirectament, la carn, perquè l'oblit era tan cruel que tampoc crec que l'haguessin castigat encara que hagués infringit la llei obertament i hagués dit sense circumloquis que tenia gana. Però vegeu com s'ho va fer, en presència meva, una nena de sis anys en una ocasió molt més difícil; perquè, a part que tenia rigorosament prohibit de demanar res, ni directament ni indirectament, la seva desobediència no hauria pas sigut perdonable, perquè havia menjat de tots els plats tret d'un, que s'havien oblidat de servir-li i que li agradava molt.

Doncs bé, per aconseguir que reparessin l'oblit sense que la poguessin acusar de desobediència, va passar revista, tot assenyalant-ho amb el dit, als plats que hi havia a la taula, i anava dient ben alt, a mesura que els anava indicant: *D'això n'he menjat, d'això n'he menjat*; i va passar sense dir res aquell que no havia tastat d'una manera tan ostensible que algú se'n va adonar i li digué: *I d'això, n'heu menjat? Oh! no*, respongué dolçament la petita golafre, abaixant els ulls. No afegiré res més; compareu: aquesta és una astúcia de nena i l'altra és una astúcia de nen.

Tot el que existeix és bo i no hi ha cap llei general que sigui dolenta. Aquesta habilitat singular del sexe femení és una justa compensació per la seva inferioritat quant a la força física; sense aquesta qualitat la dona no seria la companya de l'home, sinó la seva esclava; aquesta superioritat en l'enginy és la que fa que es pugui mantenir al seu mateix nivell, i que la dona, tot obeint l'home, de fet el governi. La dona ho té tot en contra, els nostres defectes, la seva timidesa, la seva feblesa; només té a favor l'astúcia i la bellesa. No és just que cultivi l'una i l'altra? Però la bellesa no és pas general; pot morir a causa de mil accidents, desapareix amb els anys i, a més, l'hàbit n'anul·la els efectes. Per tant, el seu veritable recurs és l'enginy; no aquest enginy estúpid que es valora tant socialment, però que no té cap eficàcia per aconseguir una vida feliç, sinó l'enginy propi de la seva condició de dones, l'art de treure partit de la nostra pròpia condició i d'aprofitar-se dels nostres propis avantatges. No us podeu imaginar com ens beneficia, a nosaltres mateixos, aquesta habilitat de les dones, com afegeix

⁵ Un nen es posa importú quan en pot treure algun profit; però mai no demanarà dues vegades la mateixa cosa, si la primera resposta és sempre irrevocable.

encant a la relació entre els dos sexes, com contribueix a reprimir la petulància dels fills, com frena els marits brutals, com manté l'harmonia de les llars, que en molts casos la discòrdia trencaria. Les dones artificioses i malvades n'abusen, ja ho sé, però, de què no abusa el vici? No podem destruir els instruments de la felicitat pel sol fet que de vegades els malvats se'n serveixen per a fer mal.

Podem fruitar per l'abillament, però només podem plaure per la persona. Els nostres ornaments no són la nostra persona; sovint a força de ser complicats, enlletgeixen; i sovint els més discrets són els que fan destacar més la dona que els porta. L'educació de les noies en aquest punt és totalment equivocada. Els prometen ornaments com a recompenses, els fan estimar els abillaments artificiosos: *Que n'ets, de bonica!*, els diuen quan van molt empolainades. I, en canvi, se'ls hauria de fer entendre que els adorns són fets per dissimular els defectes, i que el veritable triomf de la bellesa consisteix a brillar per si mateixa. L'afecció a les modes és de mal gust, perquè les cares no canvien pas amb les modes, i les figures també continuen essent les mateixes; per tant, el que els escau una vegada és el que els escaurà sempre.

Si veia la noia tota estufada en els seus abillaments, em mostraria inquiet per la seva figura tan disfressada i pel que la gent en podria pensar, i diria: Tots aquests ornaments la guarneixen massa, i és llàstima; no creieu que en podria tolerar de més simples? És prou bonica per poder prescindir d'això o d'allò? Potser llavors ella serà la primera de demanar que li treguin aquest ornament, per veure com queda: serà el moment d'aplaudir-la, si s'escau. Jo no la lloaria mai mentre no anés abillada amb tota senzillesa. Quan la noia consideri l'empolainament tan sols com un complement als atractius de la persona i com una acceptació tàcita que necessita aquesta ajuda per plaure als altres, ja no s'enorgullirà més del seu abillament, sinó que en restarà humil; i si un dia va més arreglada que de costura i sent que diuen: *Que n'és, de bonica!*, enorgullirà de despit.

Això de banda, hi ha figures que requereixen adorns, però no n'hi ha cap que exigeixi luxes. Els abillaments cars constitueixen la vanitat de la categoria social, però no de la persona, i responen únicament al prejudici. La veritable coqueteria a vegades és artificiosa, però mai no és fastuosa; Juno s'abillava més sumptuosament que Venus. *Com que no la pots fer bella, la fas rica*, deia Apèl·les a un mal pintor que pintava Helena molt carregada d'adorns. Ja he assenyalat també que els abillaments més pomposos normalment anuncien dones lletges; no hi pot haver una vanitat més contraproductiva. A una noia que tingui gust i menysprei la moda, doneu-li cintes, gasa, mussolina i flors; sense diamants, sense pompons, sense puntes⁶, es farà un abillament que li proporcionarà molt més encant que tots els draps brillants de la Duchapt.

Com que el que està bé sempre ho està, i cal presentar sempre el millor aspecte possible, les dones que entenen en matèria d'abillaments escullen els bons i s'hi mantenen; i, com que no se'ls ha de canviar cada dia, no hi perden tant de temps com aquelles que no saben amb què quedar-se. La veritable cura de l'abillament requereix poca ostentació. Les noies joves rarament porten ornaments aparatosos: el treball, les lliçons, omplen la seva jornada; tanmateix, en general van tan ben arreglades com les senyores i sovint, amb millor gust. L'abús dels guarniments no té la causa que hom pensa, ja que prové més de l'avorriment que no pas de la vanitat. Una dona que es passa sis hores al tocador sap perfectament que no en sortirà més ben agençada que la que només s'hi passa mitja hora; però el temps transcorre tan

⁶ Les dones que tenen la pell prou blanca per prescindir de les puntes provocarien l'enveja dels altres si no en portessin mai. Són gairebé sempre persones lletges qui introdueixen les modes; i les belles cometem l'estupidesa de seguir-les.

lentament per a ella que prefereix entretenir-se amb si mateixa que avorrir-se de tot. Sense el tocador, què faria de la vida des del migdia fins a les nou del vespre? Reuneix dones al seu voltant i es diverteix fent-les esperar, ja és alguna cosa; evita el tracte directe amb el marit, que només veu en aquesta hora, i això encara val més; i després vénen els comerciants, els antiquaris, els pedants, els autoretts, els versos, les cançons, els opuscles: sense el tocador mai no es podria reunir tota aquesta gent. L'únic profit real d'aquesta pràctica és que la dona es pot exhibir una mica més que quan va vestida; però aquest profit no és tan important com es creu i les dones de tocador no hi guanyen pas tant com pretenen. Doneu sens escrúpols a les dones una educació femenina, feu que els agradin les tasques del seu sexe, que siguin modestes, que sàpiguen vetllar per la llar i estar ocupades a casa; el gran tocador caurà per si mateix i elles hi sortiran guanyant perquè aniran arreglades amb més bon gust.

La primera cosa que constaten les noietes quan es fan grans és que tots aquests encants aliens no els són suficients, si no en tenen de propis. La bellesa no es pot adquirir mai, i la coqueteria no s'adquireix pas tan aviat; però ja és possible de donar un aire agradable als gestos, un accent falaguer a la veu, d'estudiar el posat, de caminar amb lleugeresa, d'adoptar actituds gracioses i d'escollir a cada moment allò que les afavoreix. La veu augmenta, s'aferma i adquireix timbre; els braços es desenvolupen, el pas es fa més segur i elles s'adonen que, independentment de la manera d'abillar-se, tenen un art per fer-se mirar. A partir d'aquest moment veuen que ja no es tracta solament de l'agulla i de l'enginy; apareixen talents nous que es fan sentir útils de seguida.

Ja sé que els institutors severos no volen que les noies aprenguin cant, ni dansa, ni cap de les arts agradables. Ho trobo molt divertit: qui volen que les aprengui, doncs? Els nois? Qui ha de tenir preferentment aquestes aptituds, els homes o les dones? Ningú, respondran; les cançons profanes són un crim, la dansa és un invent del dimoni, una noieta no ha de tenir més entreteniment que la feina i l'oració. Quins entreteniments més curiosos per a un infant de deu anys! Quant a mi, em fa molta por que totes aquestes santetes que es veuen obligades a passar tota la infantesa pregant a Déu no passin la joventut fent coses molt diferents, i no vulguin recuperar, un cop casades, el temps que creuen haver perdut de joventes. Jo considero que no solament s'ha de tenir en compte el que convé al sexe, sinó també el que convé a l'edat; una nena no ha de viure com la seva àvia; ha de ser viva, enjogassada, alegre, ha de cantar i ballar tant com li plagui i gaudir de tots els plaers innocents de la seva edat; massa aviat li arribarà el moment d'esdevenir més reposada i d'adoptar un posat més seriós.

Però és real la necessitat d'aquest canvi? No és, potser, un altre producte dels nostres prejudicis? En reduir l'activitat de les dones honestes als deures més tristos, s'ha bandejat del matrimoni tot el que podia fer-lo agradable als homes. Ens hem de sorprendre si l'aire taciturn que veuen regnar a casa els en foragita, o si se senten poc disposats a adoptar un estat tan desplaent? A força d'exagerar tots els deures, el cristianisme els fa impracticables i inútils; a força de prohibir a les dones el cant, la dansa, i tots els entreteniments socials, les fa malhumorades, rondinaires, insuportables a casa. No hi ha cap religió que imposi al matrimoni uns deures tan severos, ni que tracti amb tant de menyspreu un lligam tan sant. S'han fet tantes coses per impedir que les dones siguin amables, que s'ha aconseguit que els marits esdevinguin indiferents. Això no hauria de succeir, ja ho sé: però afirmo que havia de passar fatalment, perquè al capdavant els cristians són homes. Quant a mi, m'agradaria que una noia anglesa cultivés les aptituds agradables per plaure el seu marit amb la mateixa cura amb què les cultiva una noia albanesa per a l'harem d'Esfahan. Potser m'objectareu que els marits no s'interessen gaire per totes aquestes aptituds. I certament, ho crec, quan les dones

no les utilitzen per plaure més els seus marits, sinó únicament com a esquer per atreure a casa seva tota mena de joves desaprensius que els deshonren. Però creieu que una dona amable i sensata, dotada d'aquesta mena d'aptituds i que les consagrés al plaer del seu marit no augmentaria la seva felicitat i no impediria que en sortir del gabinet amb la ment esgotada, anés a buscar diversions fora de casa? Ningú no ha vist famílies felices i unides d'aquesta manera, on cadascú sap portar alguna cosa als entreteniments comuns? El qui n'hagi vist que digui si la confiança i la familiaritat que hi regnen, si la innocència i la dolcesa dels plaers que s'hi gaudeixen, no compensen a bastament tot el que els plaers públics tenen de més sorollós.

Hom ha reduït massa en arts les habilitats d'agradar; se les ha generalitzades massa; de tot s'han fet màximes i preceptes i els joves troben enutjoses unes activitats que només haurien de considerar com a entreteniments i focs divertits. No em puc imaginar un espectacle més ridícul que el que ofereix un vell mestre de dansa o de cant amb el front arrufat, intentant d'abordar un grup de joves que només tenen ganes de riure, i adoptant per ensenyar-los la seva frívola ciència un to més pedant i més magistral que si es tractés del catecisme. És que l'art de cantar depèn de la música escrita? Creieu que no es pot adquirir una veu flexible i clara i aprendre de cantar amb gust, i fins i tot d'acompanyar-se, sense conèixer una sola nota? Creieu que a totes les veus els escau el mateix tipus de cant? Creieu que a tots els esperits els va bé el mateix mètode? Ningú no em podrà convèncer que les mateixes actituds, els mateixos passos, els mateixos moviments, els mateixos gestos, les mateixes danses, escaiguin igualment a una morena petita, viva i airosa, i a una rossa alta, bella i amb ulls llangorosos. Quan veig, doncs, un mestre que dóna exactament les mateixes lliçons a totes dues, dic: Aquest home segueix una rutina, però no entén res del seu art.

Hom es pregunta si les noies han de tenir com a mestres homes o dones. No ho sé; a mi m'agradaria que no tinguessin necessitat ni dels uns ni dels altres, que aprenguessin lliurement allò que tenen tanta tendència a voler aprendre, i que no veiessin tants pallassos empolainats errant constantment pels carrers de la ciutat. Em costa de creure que la utilitat que puguin tenir per a les noies aquestes lliçons els compensi del perjudici que els ocasiona la relació amb les persones que les imparteixen; a més, l'argot que utilitzen, el to, els aires, segur que han d'implantar en les alumnes el primer gust per les frivolitats, tan importants per a elles, i a les quals les noies no trigaran, seguint l'exemple que reben, a dedicar-s'hi com a ocupació única.

En les arts, que no tenen altre objecte que el plaer, tot pot actuar com a mestre de les noies: el pare, la mare, el germà, la germana, les amigues, les institutrius, el mirall i sobretot el propi gust. No se'ls ha d'oferir de donar-los lliçons, sinó que s'ha d'esperar que elles les demanin; una recompensa no s'ha de convertir mai en una tasca; i sobretot en aquesta mena d'estudis, el fonament de l'èxit és voler-hi reeixir. Això de banda, si es decidia que són necessàries les lliçons de debò, em seria indiferent el sexe de qui les hagués d'impartir. No sé si hi ha cap necessitat que un mestre de dansa agafi la mà blanca i delicada d'una jove alumna, que li faci aixecar la faldilla, mirar enlaire, obrir els braços, avançar una sina palpitant; però sé molt bé que per res del món no voldria ser aquest mestre.

El gust es va formant pel treball i les aptituds; a través del gust l'esperit s'obre insensiblement a les idees de la bellesa en totes les seves facetes i finalment, a les nocions morals que s'hi relacionen. Potser aquesta és una de les raons per les quals el sentiment de la decència i de l'honestedat s'insinua més aviat en les noies que en els nois; perquè, per creure que aquest sentiment precoç sigui l'obra de les institutrius, s'hauria de tenir molt poca idea del caire de les seves lliçons i el tarannà de l'esperit humà. La facilitat de paraula ocupa el

primer lloc en l'art de plaure; únicament aquest talent permet afegir nous encants a aquells als quals els sentits ja s'han acostumat per hàbit. L'esperit no solament revitalitza el cos, sinó que en certa manera el renova, perquè la successió de sentiments i d'idees animen i fan canviar la fisonomia; l'esperit inspira els discursos, que són capaços de mantenir l'atenció durant molt de temps sobre el mateix objecte. Crec que són totes aquestes raons les que fan que les jovenetes adquireixin tan aviat una xerradissa agradable, que posin entonació en les frases, fins i tot abans de ser-ne conscients, i que els homes es complaquin tan aviat a escoltar-les, fins i tot abans que elles puguin entendre'ls; ells sotgen la primera manifestació d'aquesta intel·ligència per descobrir així l'inici del sentiment.

Les dones tenen la llengua flexible; parlen més aviat, més fàcilment i més agradablement que els homes. També se les acusa de parlar més; així ha de ser, i jo transformaria de tot cor aquest retret en elogi; la boca i els ulls tenen en elles la mateixa activitat, i per la mateixa raó. L'home diu el que sap, la dona diu el que plau; l'un, per parlar, necessita coneixements, mentre l'altra només necessita gust; l'un ha de tenir com a objectiu principal les coses útils, i l'altra les coses agradables. L'única qualitat comuna que han de tenir els seus discursos és la veritat.

Per tant, no s'ha de frenar la xerrameca de les nenes, com ho fèiem amb la dels nens, amb aquella dura interrogació: *Per què serveix així?*, sinó amb aquesta altra, a la qual no és més fàcil de respondre: *Quin efecte farà això?* En aquesta primera edat en què no poden discernir encara el bé del mal, elles no són jutges de ningú i s'han d'imposar com a llei la de dir sempre frases agradables a tothom amb qui parlin; i el que fa més difícil la pràctica d'aquesta regla és que sempre ha d'estar subordinada a la primera, que és la de no mentir mai.

[...]

VOCABULARI

abillar-se: adornar-se amb vestits luxosos.

afalagar: tractar d'afectar agradablement (halagar).

agençada: molt arreglada en el seu vestit i aspect (acicalada).

arrufat: amb moltes arrugues.

assenyada: amb molt de seny o sentit comú.

avesar, avesar-se: acostumar, acostumar-se.

baldufa: (peonza).

caire: tret orientatiu característic (cariz).

cobejança: desitj excelsiu (codícia).

collar: apressonar; i també instruir amb estretor.

cotilla: faixa ampla reforçada.

decandiment: debilitament, afebliment.

dida: dona que alleta l'infant d'una altra.

eixebrat: qui obra sense reflexió, sense mirar el que fa (alocado).

empolainar: revestir-se algú amb vestits i abillaments elegants, que facin goig.

engavanya: roba estreta que restringeix els moviments.
enjogassada: que li agrada molt jugar (juguetona).
enlletgir: fer lletg, perdre bellesa.
escapolir-se: desaparèixer sense ser advertit (esfumarse).
escolar: transcórrer.
esmolar: treure fill o tall, afilar.
esquer: molt atractiu; també menjar que serveix per a atraure el peix, els ocells (cebo).
esquerp: aspre, irritable, intractable.
estrafar: causar deformitat.
farbalà: banda de roba cosida i deixada penjar en una faldilla o cortina (volante).
folia: bogeria, cosa sense seny o cap sentit.
foragitar: expulsar.
fotesa: cosa de poca importància.
golafre: qui menja molt, d'un apetit insaciable.
groller: bast, poc fi, grosser.
llangorós: (lánguido).
mitjançera: medidora.
mussolina: roba blanca de seda, amb lligat de plana, fina i transparent.
panera: lloc o recipient per a guarir o portar el pa.
posat: aire que hom afecta davant d'algú, afectació (pose).
rescabalar: compensar.
retret: l'efecte de retreure o censurar de paraula (reprimenda).
rondinar: manifestar disconformitat amb allò que ests constret a fer (a regañadientes).
sina: pitrera, part anterior del pit, especialment les mamelles.
sotjar: intuir, advertir amb anticipació, preveure.
tafanejar: dotorejar, tindre curiositat algú per coses que no li son incumbents.
través: impediment, obstacle.
trontollar: perdre l'equilibri (tambalearse).